

שעור ח: מתוך שהותרה לצורך

מחלוקת בית שמאי ובית הלל בשאלה אם מוציאים קטן, לולב וספר תורה לרשות הרבים מוסכרת בגמרא בשני אופנים. לפי רבה, זו מחלוקת עקרונית אם יש איסור הוצאה ביום טוב, ואילו הדעה המקובלת יותר היא שזו מחלוקת אם אומרים 'מתוך שהותרה הוצאה לצורך הותרה נמי שלא לצורך'. העקרון הזה, של התפשטות ההיתר מהמקרה של 'צורך' להיתר כללי של המלאכה, חוזר גם במלאכת הבערה ובמלאכות אחרות. עיקר שעורנו יעסוק בכירור אופיו של העקרון הזה.

חלק ראשון: סוגית הגמרא

א. קטן, לולב וספר תורה

המשנה עליה נסבה הסוגיה עוסקת, על פי פשוטה, באיסור הוצאה ביום טוב:

משנה: בית שמאי אומרים אין מוציאין לא את הקטן ולא את הלולב ולא את ספר תורה לרשות הרבים ובית הלל מתירין.

המחלוקת בין שני הבתים באיסור הוצאה לרשות הרבים ביום טוב, מודגמת בשלשה פריטים: קטן, לולב וספר תורה. השאלה המתבקשת היא מה המכנה המשותף והמאפיין את שלשת הפריטים הללו, או אילו שלש קבוצות הם מייצגים. הרמב"ם בפירושו המשנה מקצר במליו ואומר: 'וכל הדומה להן', אלא שאינו מסביר במה הדמיון המבוקש. בצד הבנת המאפיינים של שלשת הפריטים, יש לדון בשאלת טעם המחלוקת.

רע"ב מרחיב מעט יותר ובדבור המתחיל 'לא את הקטן' הוא מפרש: 'וכל מילי דלאו צורך אכילה'. לדבריו, המאפיין את שלשת המקרים שבמשנה הוא העובדה שהם אינם מאכלים ואינם צורך אכילה. עם זאת, סבור הרע"ב שבכל זאת אין מדובר ב'לא לצורך' כלל:

ובית הלל מתירין - דאמרי מתוך שהותרה הוצאה לצורך אכילה, הותרה נמי שלא לצורך אכילה. והוא שיהיה בה צורך מצוה כגון הני דחשיבי במתניתין, או צורך הנאה כגון מפתח ביתו וכיוצא בהן. לאפוקי

הוצאת אבנים וכיוצא בזה דבהא מודו ב"ה דאסור. השלשה שבמשנה משותפים לא רק בשלילה – באי היותם צורך אוכל נפש, אלא גם בחיוב, שיש להם חשיבות וצורך ביום טוב. מדברי הרע"ב משמע, שהביטוי 'שלא לצורך' אין מובנו שלא לצורך כלל, אלא רק שלא לצורך אכילה. סברתו של הרע"ב מסבירה מדוע נבחרו שלשה מדגימים אלו, הקטן קשור לאביו ולאמו ומניעת אפשרות טלטולו מגבילה אותם משמחת יום טוב, כגון בכך שאין הם יכולים ללכת לסעוד בבית קרובים וידידים. נטילת לולב היא מצות החג, וספר התורה משמש למצות קריאת התורה ולימודה.

משנה ביצה
א, ח

ר' עובדיה
מברטנורא ביצה
פרק א משנה ה

ב. עולת נדבה ביום טוב

גמרא: תני תנא קמיה דרבי יצחק בר אבדימי: השוחט עולת נדבה ביום טוב לוקה. אמר ליה: דאמר לך מני? בית שמאי היא, דאמרי: לא אמרינן מתוך שהותרה הוצאה לצורך הותרה נמי שלא לצורך, דאי בית הלל, הא אמרי מתוך שהותרה הוצאה לצורך הותרה נמי שלא לצורך. הכא נמי, מתוך שהותרה שחיטה לצורך הותרה נמי שלא לצורך.

מדברי רבי יצחק בר אבדימי נלמד שני עקרונות. האחד, שהוא מנמק את מחלוקת בית שמאי ובית הלל במשנה בשאלה אם 'אמרינן מתוך שהותרה הוצאה לצורך הותרה נמי שלא לצורך'. והשני, שהעקרון הזה אינו ייחודי למלאכת הוצאה אלא ניתן להעברה גם למלאכות אחרות, בדוגמה שלפנינו – שחיטה. הוא סבור ש'מתוך' הוא עקרון שניתן להעברה ממלאכת הוצאה למלאכות אחרות המותרות ביום טוב. עוד משמע מדבריו, שההיתר של ה'מתוך' מועיל גם לאיסור תורה. שהרי מאן דאמר 'לוקה' על שוחט עולת נדבה ביום טוב, התכוון בוודאי לוקה מלקות דאורייתא על חילול יום טוב.

ג. אתקפתא דרבה

מתקיף לה רבה: ממאי דבית שמאי ובית הלל בהא פליגי? דלמא בערוב והוצאה לשבת ואין ערוב והוצאה ליום טוב קא מיפליגי. מר סבר ערוב הוצאה לשבת וערוב הוצאה ליום טוב ומר סבר ערוב הוצאה לשבת ואין ערוב הוצאה ליום טוב כדכתיב 'ולא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת'¹ בשבת אין ביום טוב לא.

רבה מציע אפשרות אחרת להסבר המחלוקת בין הבתים: מחלוקת בעיקר דין הוצאה ביום טוב. לדבריו, ניתן לדייק מן הפסוק 'ולא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת', שאיסור הוצאה הוא דווקא

¹ ירמיהו יז

ה. 'מתוך' במלאכות אחרות

על פי דברי רב יוסף, ועל פי העובדה שהגמרא כרכה את דבריו עם ההלכה של רבי יצחק בר אבדימי בשוחט עולת נדבה, נראה שנוסח בדברים אלו עקרון כללי בהלכות יום טוב, והוא, שמלאכה שהותרה לצורך יום טוב, במובן של 'צורך אוכל נפש', הותרה גם לצרכים אחרים, שאינם אוכל נפש, ולכן הם נקראים 'שלא לצורך', אך בכל זאת יש בהם צורך מסוים. בקטע האחרון של הסוגיה מתברר שהיתר זה קיים גם במלאכת הבערה ובישול:

ואף רבי יוחנן סבר במתוך שהותרה הוצאה לצורך הותרה נמי שלא לצורך פליגי. דתני תנא קמיה דרבי יוחנן: 'המבשל גיד הנשה בחלב ביום טוב ואכלו לוקה חמש לוקה משום מבשל גיד ולוקה משום אוכל גיד ולוקה משום מבשל בשר בחלב ולוקה משום אוכל בשר בחלב ולוקה משום הבערה'.

אמר ליה פוק תני לברא הבערה ובשול אינה משנה. ואם תמצא לומר משנה, בית שמאי היא, דאמרי 'לא אמרינן מתוך שהותרה הוצאה לצורך הותרה נמי שלא לצורך'. הכא נמי 'לא אמרינן מתוך שהותרה הבערה לצורך הותרה נמי שלא לצורך', דאי בית הלל כיון דאמרי 'מתוך שהותרה הוצאה לצורך הותרה נמי שלא לצורך' הכא נמי 'מתוך שהותרה הבערה לצורך הותרה נמי שלא לצורך'.

ו. סיכום

הסוגיה ברורה למדי וכן גם המסקנות העולות ממנה:

- לדעת רבה מחלוקת בית שמאי ובית הלל אם יש איסור הוצאה ביום טוב.
- לדעת רב יצחק בר אבדימי, רב יוסף ורבי יוחנן, המחלוקת היא אם אומרים 'מתוך שהותרה הוצאה לצורך הותרה גם שלא לצורך'.
- נראה שהדעה שהמחלוקת היא ב'מתוך' היא הדעה העיקרית של הסוגיה, ושיטת רבה מוצעת רק כקושיה שנדחית.
- מקושיית רב יוסף 'ולפלגו באבנים' מוכח, שהעקרון ש'הותרה נמי שלא לצורך' אין כוונתו שלא לצורך כלל, אלא – לא רק לצורך אוכל נפש, כי אם גם לצרכי יום טוב אחרים.
- העקרון של 'מתוך שהותרה לצורך' ניתן להעברה גם למלאכות אחרות שהותרו ביום טוב, כהבערה, בישול ושחיטה.

שני נושאים לא הוגדרו במדויק בסוגיה והם מהווים פתח לדיון מפורט ומורכב של המפרשים והפוסקים. האחד – מה מוגדר 'לא לצורך', והשני

בשבת.² אף שאין הוא מסביר מה טעמה של המחלוקת, אפשר לשער שמכיון שאיסור היציאה נלמד מפרשת המן בה נאמר גם: 'אל יצא איש ממקומו', וכל הפרשה שם, כמו גם פרשות המשכן מהן למדים מלאכת הוצאה בפירוט, עוסקת דווקא בשבת, סביר להניח שביום טוב כי פרשת המן לא נאמרה ביחס לימות החול אלא רק לשבת.³

ד. דחית רב יוסף

מתקיף לה רב יוסף: אלא מעתה ליפלגו באבנים? אלא מדלא מפלגי באבנים, שמע מינה בהוצאה שלא לצורך פליגי.

טענתו של רב יוסף היא שמן המשנה לא משמע שמדובר בדיון עקרוני אם קיים איסור הוצאה ביום טוב, בשל הדוגמאות המובאות בה. השלישייה קטן, לולב וספר תורה מייצגת דברים בעלי ערך ולא הוצאה סתמית.⁴ משום כך הוא מבין שאין היתר כללי להוצאת דברים שאין בהם צורך כלל, אלא רק היתר לדברים מסוימים שנחשבים 'לצורך מסוים'.⁵ ההבחנה בין 'לצורך' ל'שלא לצורך' אינה מדויקת איפוא, שהרי דווקא ה'לא לצורך' הוא צורך מעט המתיר טלטול.⁶

² מעניין לציין שרבה בחר ללמוד מפסוק של נביאים ולא מפסוק התורה: 'אל יצא איש ממקומו ביום השביעי'. מתוס' (ד"ה דלמא) משמע שהציטוט מן הפסוק לא היה בכל הנוסחאות, ולכן לדעתם קיימת אפשרות להסביר שהוצאה לא תחשב לאיסור ביום טוב כי היא 'מלאכה גרועה', ולא מפני הדרשה.

³ השאלה אם פרשת המן שייכת גם ביום טוב או רק בשבת, באה לידי ביטוי בשאלה אם יש חיוב 'לחם משנה' ביום טוב. זו מחלוקת ראשונים. בין המחייבים: גאונים (תשובת גאונים החדשות עמנואל סימן קלו) מאירי (שבת קיז ב), איסור והיתר לרש"י סימן לח. שבלי הלקט סימן רלח. רבנו ירוחם תורות אדם וחיה נתיב ד ח"ב לב א בשם רי"ף בפרק ערבי פסחים. בין השוללים חלק מבעלי התוספות: (תוד"ה מה דרכו, בפסחים קטז א) לדבריהם משמע מן המכילתא שביום טוב היה יורד מן ולקטוהו.

⁴ לשיטות הסבורות שלקטת מן נאסרה גם ביום טוב, צריך להסביר אחרת במה שונה הוצאה משאר מלאכות. התוספות והרשב"א (ד"ה ואין עירוב והוצאה ליום טוב) הסבירו שזה מפני שהיא מלאכה גרועה. 'לאו מלאכה היא וחיידוש היא'.

⁵ רש"י מסביר: לפלגו באבנים – שיש עליהן גם איסור טלטול, ואם אין איסור הוצאה לא אמור להיות גם איסור טלטול. אבל אפשר לפרש הוצאת אבנים שאין בהן צורך, לעומת אלו המנויים במשנה שיש בהן צורך.

⁶ תוס' (ד"ה ה"ג רש"י) נחלק עם רש"י בשאלה האם 'מתוך' מתיר לבית הלל את המלאכה לגמרי, והאיסור שלא לצורך כלל הוא מדרבנן, או ש'מתוך' אינו מתיר אלא לצורך שמחת יום טוב – לרבות מה שאינו אכילה – אבל שלא לצורך כלל נאשר אסור מדאורייתא. הרו"ה, הרמב"ן, הרשב"א, ועוד ראשונים מפרשים כתוספות. (רש"ב ד"ה אלא מדלא)

⁷ קצת ברומה לדין מוקצה ששם הביטוי 'לצורך גופו' מובנו לצורך שימוש בגופו של הכלי, ואילו 'שלא לצורך' הוא לצורך הכלי. וצריך ביאור מדוע יש פער בשימוש ב'לצורך' בין לשון חכמים ללשונו.

– אילו מלאכות כלולות בהיתר ה'מתוך'. הדיון בשאלות אלו יעמוד במוקד החלק השני של השעור

וממנו יתבררו תובנות יסודיות בהבנת צרכי היום-טוב וממילא – אופיו של יום החג.

חלק שני: מתוך

ז. שווה לכל נפש

בגמרא בסוגייתנו מצאנו שלש מלאכות שאומרים בהן 'מתוך': שחיטה, הוצאה והבערה. יש בש"ס עוד דוגמא אחת, במסכת כתובות, ושם מדובר על חבורה:

רב יהודה שרא למיבעל בתחלה ביו"ט. אמר רב פפי משמיה דרבא לא תימא ביו"ט דשרי הא בשבת אסור דהוא הדין דאפילו בשבת נמי שרי ומעשה שהיה כך היה. רב פפא משמיה דרבא אמר ביו"ט שרי בשבת אסור א"ל רב פפי לרב פפא מאי דעתין מתוך שהותרה חבורה לצורך הותרה נמי שלא לצורך. אלא מעתה מותר לעשות מוגמר ביו"ט דמתוך שהותרה הבערה לצורך הותרה נמי שלא לצורך? אמר ליה: עליך אמר קרא 'אך אשר יאכל לכל נפש'⁷ דבר השוה לכל נפש.

אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי: אלא מעתה נזדמן לו צבי ביו"ט הואיל ואינו שוה לכל נפש ה"נ דאסור למשחטיה? אמר ליה אנא דבר הצורך לכל נפש קאמינא צבי צריך לכל נפש הוא. הנחת היסוד של רבא מקבלת את דין 'מתוך', ומרחיבה משחיטה לצורך אכילה, להיתר חבורה צורך בעילה ראשונה. רב פפי מקשה ממוגמר. רב פפי סבר, שההלכה שבמשנה כדעת חכמים, שאין עושין מוגמר ביום טוב, היא הלכה פסוקה ולכן חייבים ליישב אותה עם דין 'מתוך'.⁸ לפיכך נצרך רבא לחלק בין מוגמר לבין בעילה, וחילק בין 'דבר שווה לכל נפש' או 'צורך לכל נפש' – כמו צבי, לדבר שאינו שווה לכל נפש.

ההבחנה של רבא מתאימה למסקנה שעלתה מן המשנה ומסוגייתנו, ש'מתוך' אינו מתיר את המלאכה האסורה לגמרי, אלא רק מרחיב את ההיתר מאוכל נפש לדברים נוספים. ההרחבה של רבא מורה שבדברים הנוספים כלולים גם צרכים שאינם אוכל כלל, כדוגמת בעילה. מצד שני, הם מצמצמים דברים שאינם צרכים השווים לכל, כדוגמת המוגמר.

כתובות ז, א

ח. המפתח שבתוספתא

העיון בתוספתא המקבילה למשנתנו מרחיב מעט את ההבנה של מחלוקת הבתים:

... מודים שאם קצב על העלי... מודים שאין מולחין עורות ביום טוב אבל מולחין עליו בשר לצלי. אמר רבן שמעון בן גמליאל: מודים בית שמיי ובית הלל שמוליכים כלים מלאים לצורך, וריקנין למלותן. על מה נחלקו על ריקנין שלא לצורך שבית שמיי אוסרין ובית הלל מתירין. יוצא אדם במפתח שבאצבעו⁹ לרשות הרבים ואינו חושש....

התוספתא עוסקת במפורש ב'צורך' יום טוב. בית שמאי מודים שמותר להוליך כלים לצורך, ונחלקו על 'שלא לצורך'. מן התוספתא לא משמע שיש הבחנה בין סוגים של צורך, וגם לא ברור מה טיבו של המפתח שמותר לצאת בו לרשות הרבים. שכן כפי שכבר ראינו מן הגמרא, הביטוי 'שלא לצורך' יכול להתפרש 'שלא לצורך אוכל נפש' ולא דווקא 'שלא לצורך כלל'. עם זאת, התוספתא תומכת בהחלט בפירוש של הגמרא שמוקד המחלוקת הוא בהוצאה 'שלא לצורך' ולא על עצם איסור מלאכת הוצאה, כשיטת רבה.

תוספתא ביצה
א הלכה יא

⁷ שמות י"ב

⁸ משנה ביצה ב ז – שלשה דברים שאמר רבן גמליאל להקל ודברים אסורין – ובכלל זה מוגמר.

⁹ קיימות גירסאות שונות בתוספתא, אך אין הבדל עקרוני בינן לבין גירסת 'באצבעו'. ע"י תוספתא כפשוטה.

ט. הוצאת גדול בירושלמי

הדיון העיקרי בירושלמי על משנתנו הוא בשאלת הוצאת גדול, בעקבות ההלכה שבמשנה שמוציא את הקטן לדעת בית הלל, שהלכה כמותם.

הא גדול אסור! רבי שמואל בריה דרבי יוסה בי רבי בון אמר: אפילו גדול מותר. וליידא מילה תנינן קטן? בא להודיעך כוחן של בית שמאי עד איכן היו מחמירין.

הירושלמי מדייק מן המשנה, שמותר להוציא קטן אך לא גדול. כלומר, אין להוביל אדם גדול במיטה, כסא או אפריון. אין הסבר מה טעם האיסור, ואפשר להציע כוונים שונים. אפשר לומר שמידת הטרחה שבהוצאת אדם מבוגר גדולה יותר, ואפשר לומר שהוצאת קטן היא צורך שכיח יותר לשמחת יום טוב. במידה מסוימת, יש דמיון בין ההוראה הזאת לבין 'שוה לכל נפש'.

הדחיה של הדיוק מהפכת את פירוש המשנה מכל מה שהוסבר עד כה. עד כאן הבנו, שהצמצום של 'קטן לולב וספר תורה' מכוון לבית הלל, ללמד שרק הוצאה לצורך מסוים מותרת. אבל הירושלמי מחדש פירוש הפוך – שהצמצום נועד לחדש שבת שמאי אוסרים אפילו במקרה של צורך יום טוב, אם אינו אוכל נפש. אבל לפי בית הלל, הכל מותר. פירוש זה, יכול להתאים לגישת רבה, שאין בכלל איסור הוצאה, ויכול להתאים גם לגישת 'מתוך' אלא שהוא מפרש 'מתוך' בהרחבה – הותרה נמי שלא לצורך כלל!

בהמשך הפיסקה, מונה הירושלמי מספר מעשים של הוצאת גדול:

שמואל מיטען מערס לערס אמר רבי זעורה קומי רבי יוסה נאמר דהוה אסתניס? אמר ליה: ברי הוה מיני ומינך.

רבי יוסה דוחה את האפשרות להסביר שהיתר הוצאתו של שמואל נבע מהיותו אסטניס, שכן היה 'בריא ממני וממך'. גם הוא סובר שמותר להוציא גדול לכתחילה ואין למצוא 'צורך' מיוחד להיתר הוצאתו.

כנגד הדעה הזאת מוזכרות גם דעות אחרות, מחמירות:

רב חונה לא נחת לבית וועדא רב קטינה שאיל לא כן תני מטלטלין את האסתניסין? רב חונה הורי לריש גלותא לצאת בכסא.

רב חסדא בעי לא כן תני אין יוצאין בכסא אחד אנשים ואחד נשים? אפילו תלמיד חכם אינו טועה בדבר הזה ורב חונה טעי?

בהמשך מובאות דעות אחרות, מקילות:

רבי ירמיה הורי לבר גירונטי אסיא מיטענה בסדינא מייעול מבקרא ביישייא בשובתא.

מיישא בר בריה דרבי יהושע בן לוי מיטען בסדינא מייעול מידרוש בציבורא בשובתא.

אמר רבי זריקן לרבי זעורה כד תיעול לדרומא את שאיל לה אשתאלת לרבי סימון אמר לון רבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי לא סוף דבר שצורך לרבים בו אלא שמא יצרכו לו הרבים...

נראה שמסקנת הירושלמי שהיתר להוציא גדול אינו היתר מוחלט, אלא הוא מותנה בצורך כלשהו, כגון 'שמא יצרכו לו הרבים'. אפשר, שגם הוצאתו של שמואל, אף על פי שהוא בריא ואינו אסטניס, נובעת מהיות חכם שיש לרבים צורך בו, ומנהגו לצאת בכסא ולא ברגליו קשורה לנוהגי שמירת הבריאות המקובלים בזמנו, כפי שמספרת הגמרא על רבי אבהו וחכמים אחרים.

י. הוצאת המפתח

תני ולא את המפתח בית הלל מתירין ואמר רב הושעיה בר רב יצחק הדא דאת אמר במפתח של אוכלין אבל במפתח של כלים לא בדא. והא ר' אבהו יתיב ומתני ומפתחא דפלמנטרין בידיה? פילפלין הוה ליה בגווה.

בחתומת סוגית הירושלמי מוזכר דין התוספתא בדבר הוצאת מפתח. נראה, שמסקנת הירושלמי היא כשל הבבלי, שההיתר להוציא 'שלא לצורך' אינו היתר מוחלט להוצאה, אלא רק הוצאה 'לצורך יום טוב'. הפיסקה האחרונה, המפרשת את המפתח דווקא ב'מפתח של אוכלין' מצמצמת אפילו יותר מן הבבלי, באשר היא מתירה הוצאה גם לבית הלל, רק כאשר המפתח משמש לשם צרכי אכילה, ולו באופן עקיף. לא ברור מן הירושלמי מהם ה'כלים' שלשמן אסור להוציא מפתח. אפשר שאלו כלים שאין בהם צורך ליום טוב כלל. שאם לא כן – מה בין בית שמאי לבית הלל?

יא. עולת נדבה

בירושלמי מצויה גם סוגיה המקבילה לסוגיית הבבלי בענין בישול ביום טוב שלא לצורך אכילה:

רבי חייה בשם רבי יוחנן: המבשל נבילה ביום טוב אינו לוקה שהותר מכלל בישול ביום טוב.

רבי שמעון בן לקיש אמר: לוקה שלא הותר מכלל בישול אלא לאכילה בלבד.

התיב רבי בא בר ממל על הדא דר' יוחנן מעתה החורש ביום טוב אינו לוקה, שהותר מכלל חרישה ביום טוב? רבי יוסה בשם ר' אילא לא הותרה חרישה כדרכה.

רבי שמי אמר קומי רבי יוסה, רבי אחא בשם רבי אילא: דרבי שמעון היא, דרבי שמעון אמר עד שיהא לו צורך בגופו של דבר.

לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם' אלא כי נן קיימין בנר של אבטלה. אמר רבי אבונה: ותניי תמן בית שמאי אוסרין ובית הלל מתירין! רבי נחום אחוי דרבי אילא בעא קומי רבי יוחנן: אמר ליה לא תאסור ולא תישרי.

נראה, שמחלוקת התנאים כאן דומה למחלוקת התנאים במשנתנו. כשם שבסוגיין נחלקו אם היתר ההוצאה הוא רק 'מתוך' או היתר גמור שמדויק מן הפסוק 'לא תוציאו... ביום השבת', כך כאן נחלקו אם היתר הבערה מוצאו מצורך אוכל נפש או מן הדיוק מ'לא תבערו ... ביום השבת'.

חזקיה שאוסר, אינו מקבל את הדרשה הזאת להתיר מלאכת הבערה ביום טוב. השאלה היא מדוע אינו סובר 'מתוך'. אפשרות אחת היא, שהוא אכן אינו מקבל את 'מתוך', כמו ריש לקיש ורבה, ואת משנת הוצאה יסביר כמו הבערה – שהמלאכה כלל לא נאסרה. אפשרות אחרת היא לומר, ש'מתוך' מועיל רק לנר שיש בו צורך כלשהו, אבל 'נר של אבטלה' אין בו צורך כלל, ולא הותר, כאבנים בסוגייתנו לדעת רב יוסף.¹³

ג. סיכום הירושלמי

מן הירושלמי נראה שדין 'מתוך' הוא חדושו של רבי יוחנן, ב'מבשל נבלה ביום טוב', והוא שנוי במחלוקת. הדעה שהוצעה בבבלי רק כקושיה, דעת רבה, שיש היתר גמור להוצאה מדויק 'ביום השבת', יש לה מהלכים רחבים יותר בירושלמי. גם בהיתר הוצאת גדול, גם בהרחבת הלימוד הזה גם למלאכת הבערה שאף בה ניתן לדייק שנאסרה רק 'ביום השבת'. גם הבחירה לפרש את חפירת העפר וטלטולו כהלכה של רבי שמעון, המתיר מלאכה שאינה צריכה לגופה, מורה שפירוש זה עדיף בעיני הירושלמי מן הפירוש שהותרה חפירה לצורך אוכל נפש. נראה, שחידושו של רבי יוחנן התקבל והתרווח בבבלי ואילו בירושלמי, עדיין לא מכירים בכך, לחומרה ולקולא. יש להזהר שלא להעמיס בפירוש הירושלמי את העמדה הבבלי, ויתכן שאפילו בתוספתא המתירה הוצאת מפתח, פירוש הירושלמי מבחין בין הוצאה לצורך אוכלין באופן ישיר – יש לפלגין במחסן, לבין הוצאה שאינה לצורך אוכלים – במחסן יש כלים. במקרה כזה, אוסרים הוצאת המפתח, כפי שחזקיה אוסר הדלקת נר של אבטלה.

נראה שרבי יוחנן ור"ש בן לקיש חולקים בשאלה אם אומרים 'מתוך'. רבי יוחנן סובר כפי שהוצג בבבלי, ואילו רשב"ל שאינו מקבל את 'המתוך' יסבור, מן הסתם, שמחלוקת הבתים במשנתנו היא בדין הוצאה ביום טוב, כדעתו של רבה.

הקושיה של רבי אבא בר ממל על רבי יוחנן, שיש להתיר גם חרישה 'מתוך' מצביעה על הקושי בהגדרת גבולות ההיתר. לכאורה, לא קיימת חרישה מותרת, ומניין לו להתיר חרישה? ולאידך גיסא, אם חרישה אכן הותרה לצורך אוכל נפש, מדוע שלא תותר גם לצורך אחר?

נראה לפרש כך: חרישה לא הותרה בשום מקום לשם אוכל נפש, וזהו חידוד השאלה עד אבסורד – שהרי לעולם מחרישה לא יצמח ביום טוב זה שום דבר מאכל. החרישה שהותרה ביום טוב היא חפירה לצורך כיסוי הדם: 'יחפור בדקר ויכסה'.¹⁰ ואולי אפשר להוסיף גם חרישה בדרך של 'אינו מתכוון' – גורר אדם מיטה כסא וספסל' – שהותרה לצרכי יום טוב.¹¹

על כך משיבה הגמרא שזה אינו היתר גמור של המלאכה, אלא רק היתר של רבי שמעון, הסובר להתיר 'כשאין לו צורך בגופו של דבר', דהיינו, בלשון הבבלי: 'מלאכה שאינה צריכה לגופה'. וכמאמר רבי אבא: 'יחפור גומא ואינו צריך אלא לעפרה, פטור עליה'.¹²

נמצאנו למדים מן הירושלמי, שגם לדעת האומרים 'מתוך', לא כל מלאכה נחשבת 'הותרה לצורך' אפילו אם יש מקרים שבהם היא מותרת. מה שמקשה עוד יותר את ההבחנה בין המלאכות ובין הגדרות ה'צורך'.

יב. נר של אבטלה

מן הירושלמי נראה שקיימת גם מחלוקת אמוראים ראשונים בשאלה אם 'שלא לצורך' כולל גם 'שלא לצורך כלל', או רק 'לא לצורך אוכל נפש' – אבל צריך שיהיה צורך שמחת יום טוב.

מהו להדליק נר של אבטלה? חזקיה אמר: אסור. מתניתא פליגא על חזקיה: 'לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת', בשבת אין את מבעיר אבל מבעיר את ביום טוב. אין תימר בדברים שיש בהן אוכל נפש אנו קיימין, והכתיב 'אך אשר יאכל

ירושלמי ביצה
ה ב, סג ע"ב

¹⁰ בהמשך הסוגיה דן הירושלמי, בשאלה מי המתיר, בית שמאי או בית הלל, אם אומרים 'מוחלפת השיטה' ואכמ"ל. לסוגייתנו יש מקבילה בירושלמי שבת ז' ב, י ע"א, וחלק מדברי המפרשים לסוגיה זו לקוחים משם.

¹¹ תוספתא ביצה ב י"ח. והותרה שם גם לשבת.
¹² שבת עג ב – בהקשר של מלאכת חופר וחורש. ומקבילתה בחגיגה ז' א'. ועי' שבת מב א ומקבילות שנסמנו שם במסורת הש"ס. אין כאן המקום להאריך בסוגית מלאכה שאינה צריכה לגופה ודבר שאינו מתכוון.

¹³ וכך פסקו התוספות והרא"ש, ש'נר של אבטלה' אסור על פי הירושלמי, והוא 'נר של כבוד' אבל נר של בית הכנסת ובית המדרש יש בו צורך מצוה קצת ולכן מותר. עי' רא"ש פרק ב' סימן כב

יד. "הואיל"

רעיון קרוב אך שונה מרעיון ה'מתוך' הוא ה'הואיל' שבמסכת פסחים.

איתמר: האופה מיום טוב לחול, רב חסדא אמר לוקה רבה אמר אינו לוקה. רב חסדא אמר: לוקה, לא אמרינן: 'הואיל ומיקלעי ליה אורחים חזי ליה', רבה אמר אינו לוקה: אמרינן 'הואיל'.

בדומה לנושא של סוגייתנו, מדובר כאן על היתר עשית מלאכה ביום טוב, המבוסס על היתר מלאכת אוכל נפש. בעוד ש'מתוך' מרחיב את היתר המלאכה מעבר לאוכל נפש, 'הואיל' מרחיב את ההיתר מעבר לצורך יום טוב. שתי ההרחבות אינן חופפות ואינן תלויות זו בזו ישירות,¹⁴ אולם יש להן מכנה משותף דומה, עצם ההרחבה של היתר המלאכה מעבר למינימום שהתירה תורה במפורש – התקנת אוכל נפש לחג.

אמר ליה רבה לרב חסדא: לדיך דאמרת לא אמרינן הואיל היאך אופין מיום טוב לשבת? אמר ליה: משום עירובי תבשילין. ומשום עירובי תבשילין שרינן איסורא דאורייתא? אמר ליה מדאורייתא צרכי שבת נעשין ביום טוב, ורבנן הוא דגזרו ביה גזירה שמא יאמרו אופין מיום טוב אף לחול. וכיון דאצרכו רבנן עירובי תבשילין אית ליה היכרא ... נראה, שלפי רבה ההיתר לבשל מיום טוב לשבת מבוסס על 'הואיל' ועירוב תבשילין הוא רק השלמה. ואולי הוא עצמו מכונן סוג של 'הואיל' מכיון שהעירוב הוא סוג של סמיכת הבישול ביום טוב על משמעות אחרת מאשר הכנה ישירה לשבת. כפי שיבואר אי"ה בסוגיית עירוב תבשילין.

נראה מדברי רבה, שלדעתו 'הואיל' הוא היתר מדאורייתא, ובוהו הוא דומה ל'מתוך'. אם כי יש מקום לדון, האם אין לומר ששני ההיתרים הללו הם היתרים מדרבנן, כאשר האיסור דאורייתא למעשה אינו קיים באותן מלאכות שיש בהן צורך אוכל נפש. יתכן שרבה סבור שכשם שהוצאה הותרה לגמרי, כך גם הבערה ובישול, אם מפני שיש בהן דיוק מן הכתוב 'ביום השבת' או מפני שהיותן מלאכות אופייניות ל'אוכל נפש' הן הותרו לגמרי מן התורה, ונאסרו רק מדרבנן, וכנגד האיסור דרבנן מועיל ה'הואיל' וה'מתוך'.¹⁵

הדמיון בין שתי הסוגיות ניכר גם מן הקושיה של אביי:

איתיביה אביי: המבשל גיד הנשה בחלב ביום טוב ואוכלו לוקה חמש לוקה משום מבשל גיד ביום טוב ולוקה משום אוכל גיד ולוקה משום מבשל בשר

בחלב ולוקה משום אוכל בשר בחלב ולוקה משום הבערה ואי אמרינן הואיל אהבערה לא ליחייב הואיל דחזי ליה לצרכו אמר ליה אפיק הבערה ועייל גיד הנשה של נבילה...

הקושיה של אביי זהה בשתי הסוגיות. לפי דבריו משמע, שיש להחזיר מבשל גיד הנשה בשבת גם מדין 'מתוך' - בביצה, וגם מדין 'הואיל' – בפסחים.

לא ברור, מה צורך יש במבשל גיד הנשה בחלב שאפשר להכליל אותו ב'מתוך' שהותר רק לצורך יום טוב ולא הותר שלא לצורך כלל, ולא ברור מדוע הוא כלול ב'הואיל' שהרי אין בו תועלת לאורחים.¹⁶

זאת ועוד, אם הוא מותר מדין 'מתוך', שוב אין צורך להחזירו מדין 'הואיל', ואם הוא מותר מדין 'הואיל' אין צורך להחזירו מדין 'מתוך'. מסתבר, שיש צורך ב'מתוך' לרב חסדא שאינו סובר 'הואיל', ויש צורך ב'הואיל' לרבה, שאינו סובר מתוך.

משמע, אף על פי ששני המושגים שונים, הקושיה המשותפת מגדילה את הקרבה ביניהם עוד יותר ועושה אותם לשני מושגים חלופיים, שמתירים באופן שונה עשיית מלאכות הקרובות לאוכל נפש ביום טוב.

טו. הגדרת צורך – למצוה בלבד

הראשונים נחלקו בהגדרת טיבו של 'צורך' יום טוב שאינו צורך אוכל נפש.

השיטה המצמצמת ביותר היא שיטת רבנו חננאל, שמדובר רק בצורך של מצוה. כך מציג את הדברים הראב"ן:

אין מוציאין לא את הקטן ולא את הלולב ולא את ספר תורה לרה"ר וב"ה מתירין פר"ח נקיטין קטן למולו ולולב למצותו וס"ת לקרות בו ומשום הכי מייתי עלה בגמ' השוחט עולת נדבה ביו"ט לוקה אע"פ שעשה מצוה. ואמר ב"ש הוא דאוסרין הוצאה דמצוה דאי ב"ה הא מתירין הוצאה דמתוך שהותרה הוצאה לצורך אכילת יו"ט שהוא מצוה הותרה נמי שלא לצורך אכילה כגון הוצאת קטן ולולב וס"ת שהן נמי מצוה ושוחט עולת נדבה מצוה היא ומתוך שהותרה שחיטה לאכילה שהיא מצוה הותרה נמי לשחיטת עולת נדבה שהיא מצוה אע"פ דלאו לאכילה היא,...

ראב"ן ביצה ד"ה אין מוציאין

¹⁶ תוד"ה 'ולוקה' בפסחים מז ב: 'הא נמי חשיב צורך היום אף על פי שאין ראוי לאוכלו אלא באיסור'. מאירי בפסחים שם: 'יש בהן סרך אוכל נפש אף על פי שהאוכל אסור לו'.

¹⁴ ברמב"ן בסוגייתנו מפורש שאם לא 'הואיל' היו לוקים על הבערה ובישול מיום טוב לחול, שאינו ניתן ב'מתוך'.
¹⁵ ראו לקמן הדיון בשאלת טיב היתר ה'מתוך'.

הירושלמי, אלא שהוא נסמך על החלק הראשון של הסוגיה.

יז. צורך הרשות וצורך מצוה

לדעת רב נטרונאי גאון, גם הוצאה לצורך הרשות מותרת, אף כי נשמע מדבריו שיש עדיפות להוצאה לשם מצוה:

וששאלתם מהו להדליק את הנר לקרוא לאורו בספר ביום טוב.

כך (שנינו) [ראינו:] {שמותר}, שאפילו לדבר הרשות מותר, דקיימא לן כבית הלל דאמרי (ביצה יב רע"ב) מתוך שהותרה הבערה לצורך הותרה [נמי] שלא לצורך, וכל שכן בדברי תורה שחייב בהן ביום טוב, {כ}ר' יהושע דאמר (פסחים סו ע"ב, ביצה טו ע"ב) חלקהו חציו ליי' וחציו לכם...

הגאון אינו מפרט או מסביר דבר הרשות המותר, אולם ודאי שהוא מרחיב את ההיתר מעבר למגבלות של רבנו חננאל. עוד הד למחלוקת הזאת נמצא בדברי רבנו ירוחם בענין הדלקת הנר:

להדליק נר של בטלה נראה מהירושלמי שאסור מספק. ונראה שמדליקו לכבוד דאלו לבטלה ממש פשיטא שאסור דלא אמרינן מתוך שהותרה הבערה לצורך וכו'.

וכתבו בתוס' נרות ב"ה או בית המדרש מותר להדליק ביום טוב דלשם מצוה הם ולשמח' יום טוב ואמרי' מתוך שהותרה וכו' כדאמרינן גבי הוצאת קטן וס"ת ולולב ועוד כתב הבערה שלא לצורך כלל אסורה וכן מוכח.

רבנו ירוחם מחלק בין שלש דרגות של צורך: 'שלא לצורך כלל' – פשיטא שאסור. נר שמדליקו לכבוד – הוא נר של אבטלה שבירושלמי לא הותר להדליקו. ונרות של בית הכנסת או בית המדרש, שאותם מותר להדליק כי 'לשם מצוה הם, ולשמחת יום טוב'. והוא שהותר על ידי ה'מתוך'. נראה, שאין הכוונה בדבריו למצוה ממש, כדעת הר"ח, אלא כל שיש בו ערך לשמחת יום טוב נחשב מצוה, ודומה יותר לדברי רב נטרונאי על דבר הרשות.

יח. הנאות הגוף והנאות הנשמה

בספר היראים מסביר מדוע נכללים צרכי מצוה בהגדרת 'אוכל נפש':

ספר יראים סימן שד [דפוס ישן - קיג]

ולאו דוקא אוכל נפש התיר הכתוב אלא אפי' כל הנאת הנפש כדתנן בביצה פ"ב [כ"א ב'] בש"א לא יחם אדם חמין לרגליו אלא א"כ ראויים לשתיה וב"ה מתירין ותניא בש"א לא יעשה מדורה ויתחמם כנגדה וב"ה מתירין והלכה כב"ה וטעמא דכתיב

כגון הוצאת קטן למולו ולולב וס"ת וכיצא בהן כגון משלוח מנות שהן לשמחת יו"ט וכן להוציא ולהולך בהמה או עופות אצל טבח או מלבושין שהן לשמחת יו"ט אבל דבר שאין מצוה בהוצאתו ולא לצורך יו"ט לא שרו ב"ה אפילו לולב שלא לצורך מצוה ולא קטן שלא למולו ולא ספר שלא לקרות בו...

וכל רבותינו הראשונים הגאונים פירשו קטן שלא למצוה ולולב שלא למצוה וספר שלא לקרות בו ולפיכך הינהיגו והיתירו הוצאת כל דבר.

ונראין דברי רבינו חננאל, דלדידהו מ"ש אילו דנקט. בירושלמי: תנא ולא את המפתח וב"ה מתירין, [הדא] דב"ה מתירין במפתח של אוכלין אבל במפתח של כלים לא והא ר' אבא הוה יתיב ומתני ומפתח של פלסטירין בידיה פילפלין הוה ליה בגויה הא דירושלמי מסייע לפירוש רבינו חננאל. וש"מ דמותר להוציא מפתחות של חדרים ומרתיפות שהרי יש בהן אוכל נפש וגם של בתים.

דעת הר"ח ובעקבותיו הראב"ן ואחרים¹⁷ היא שהיתר 'שלא לצורך' מרחיב רק למעשים שיש בהם מצוה של ממש. ולכן גם מפרשים את הקטן שבמשנה כ'קטן למולו', שהוא הוצאה למצוה. כמו מצות לולב וכמו מצות קריאה ולימוד בספר תורה.

טז. צורך האדם והנאות

גם הרמב"ן מציג את דעת רבנו חננאל והחולקים עליו, אבל הוא תומך בדעת החולקים:

הא דתנן וב"ה מתירין להוציא את הקטן ואת הלולב ואת ס"ת. כתב ר"ח ז"ל נקטינן קטן למולו ולולב למצותו וס"ת לקרות בו ומשמע דמשום הכי אמרינן בהו מתוך שהותרה הוצאה לצורך הותרה נמי שלא לצורך אבל שלא לשם מצוה לא אמרינן מתוך, ואין צורך לכך אלא אפי' גדול היתירו דהא ילתא שרי לה ר"ג למינפק באלונקי (ביצה כ"ה ב') שכל שהוא לצורך האדם ולהנאותו מותר. ובירושלמי אמרינן התם בביצה (פ"א ה"ז) הא גדול אסור ר' שמואל בריה דר' יוסי בר בון אמר אפילו גדול מותר וליידה מילה תנינן קטן בא להודיעך כחן של ב"ש עד היכן היו מחמירין, ואמרינן נמי התם מטלטלין האיטניסיים, ומיהו שלא לצורך כלל כגון מי שאין דרכו בכך ואינו איטניסי אסור.

דעתו של ר"ח שמדובר על מצוה ממש, ולכן קטן שהתירו להוציאו הוא רק לשם קיום מצות מילה, והוא הדין ללולב וספר תורה. אבל שיטת הרמב"ן היא ש'כל שהוא לצורך האדם והנאותו מותר' – היתר רחב ומרווח. גם הוא תומך יתדותיו מן

¹⁷ ספר המנהיג הלכות יום טוב הצריכות, עמוד תקיז, כתב כדעת הר"ח בשם 'כל רבותי שבצרפת'.

תשובות רב נטרונאי גאון - ברודי (אופק) אורח חיים סימן קנא

רבינו ירוחם - תולדות אדם וחווה נתיב ד חלק א דף כט טור ג

חידושי הרמב"ן שבת דף קכד עמוד ב

מותר לכתחלה אע"פ שאין בהם הנאה, כגון קטן, לולב וספר תורה, וכן הדין בכל דבר הצריך לו לאיזה תשמיש. והרי מפתח לשמירת מה שבתוכו אע"פ שאין שם אוכלין מותר להביאה לכתחלה, וכן הדין בקטן להביאו לאמו או למניקתו אף שלא לצורך אכילה, וכן הוצאת אבנים מקורזלות, והרי אמרו רב שרא לאפוקי אתתא משום דבעיתא, וכבר הארכנו בזה בדין אלו בראשון של יו"ט, וכל שכן זו שיש זלזול בהצאתו וטלטלו ע"י עממין שסרך צורך מצוה הוא, אע"פ שאין כאן מצוה גמורה. ואין ספק שכבוד הבריות דוחה...¹⁸

בספר הכלבו מרחיב בתאור מחלוקת הראשונים ומסביר את מנהג פרובנס לטפל במת ביום טוב: וכתב הר"י ומת ביום טוב שני לא יתעסק בו ישראל כדברי ר"ת אך בהרבה מקומות נהגו כדברי בכור שור שמתיר... ומורי רבינו יחיאל היה מחלק דלענין מת יש להחמיר משום דאושא מלתא, עכ"ל הר"ף ז"ל וקצת חכמי צרפת ז"ל מתירין ביום טוב שני לזית המת חוץ לתחום ואפילו על ידי רכיבה, וכן התירו חכמי בדר"ש ז"ל במת שהיה באקד"י ללוותו עד בדר"ש שנים מן הקרובים ולרכוב בדרך אך לא שבו אותו היום למקומם אך נשאו בעיר בדר"ש היום ההוא ורבים העידו שנעשה כן בימי הר"ר משולם ז"ל.

ונהגו בנרבונה שישראל נושאין המת אפילו ביום טוב ראשון עד הקבר וכן רוחצין אותו בלי ככר או תינוק, והטעם משום דטלטול בעלמא הוא, ולחמם המים לרחיצה גם כן מותר שמתוך שהותרה הבערה לצורך הותרה נמי שלא לצורך והוא דאיכא צורך יום טוב או צורך מצוה והא איכא שעיקר מנהג הרחיצה מקדם הוא לכבוד המת שלא יקוצו העם בריחו וימנעו מלהביאו ולפיכך נהגו לנקותו ולטהרו מכל טנוף וההוצאה הותרה נמי שלא לצורך היכא דאיכא נמי צורך יום טוב או צורך מצוה קצת והא איכא...

ויש מקומות שנהגין שהגוי חופר הקבר ועושה הארון והתכריכים וכל דבר שיש בו איסור מדאורייתא אבל טלטול והוצאת המת עושין ישראל דמתוך שהותרה יציאה לצורך הותרה נמי שלא לצורך כיון דאיכא קצת מצוה ומנהג יפה הוא וכן נהגין באשכנז.

קבורת המת היא בודאי מצוה, אלא שזו לא הותרה ביום טוב: 'מת ביום טוב ראשון יתעסקו בו עממין', מפורש בגמרא. השאלה היא אם בגמרא התייחסו רק לעיקר הקבורה – חפירת הקבר, שזו

¹⁸ וכך מובא בשם הראב"ה (אחרות חיים הלכות אבל אות י"א)

אשר יאכל לכל נפש ואמרינן בפסחים פ' כל שעה [כ"א ב'] בין לחזקיה בין לר' אבוהי כל מקום שנאמר לא יאכל אכילה והנאה במשמע ...

ומלאכת מצוה מתוך שהיא הנאת נשמה מותרת כדתנן בביצה פ"א [י"ב א'] בש"א אין מוציאין את הקטן ולא את הלולב ולא את ס"ת לר"ה וב"ה מתירין פ' קטן למולו לולב לנענע בו ס"ת לקרות בו ומסקינן טעמא דב"ה משום שהותרה הוצאה לצורך הנאת הגוף הותרה נמי שלא לצורך הנאת הגוף אך שיהיה להנאת הנשמה פי' מתוך וכו' מתוך אותו מקרא עצמו שאתה למד היתר הנאת הגוף אתה למד היתר הנאת הנשמה דאך אשר יאכל לכל נפש כתיב פי' שיהנה לכל נפש כאשר פירשתי למעלה בסמוך וכל הגוף נקראת נפש כדכתיב שובי נפשי למנוחיכי וכתוב והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים ...

לפי ה'יראים' הלא לצורך אוכל נפש' מכיל שני סוגי צרכים. האחד הוא צרכי הנאות גופניות שאינן אכילה, והן כלולות ב'אוכל נפש' כי מחשיבים הנאות הגוף כאכילה. האחר הוא צרכי ה'נשמה' שהיא בבחינת 'נפש'. שיטת היראים מבוססת בענין זה על שיטת ר"ח, שההיתר הוא רק לצורך מצוה, אבל הרעיון שלו ניתן להסבה גם לשיטת הרמב"ן, שגם הנאות גופניות וגם הנאות נפשיות – אפילו אינן של מצוה – הן בכלל 'אוכל נפש'.

יט. הטיפול במת

המחלוקת בין הראשונים בדבר הטיפול במת ביום טוב ממחישה את אי-הבהירות סביב הגדרת מושג ה'צורך' שאינו 'אוכל נפש' ביום טוב. הרמב"ן והרשב"א אסרו טיפול של ישראל במת:

והא דאמרינן יתעסקו בו עממין יש מי שאומר דדוקא בקבורתו אבל טלטולו מותר על ידי ככר או תינוק. והוצאתו נמי מותרת כבית הלל דאמרי (ביצה י"ב א') מתוך שהותרה הוצאה לצורך הותרה נמי שלא לצורך, ויש מי שאוסר להוציא, ... ועוד כתב הרמב"ן ז"ל דהוצאת המת לקבורה כהוצאת אבנים לבנין שאין לומר בו מתוך משום דלא שייך ביה צורך היום ואם תאמר שהוא מצוה, הרי שריפת קדשים עשה ואינה דוחה יום טוב וכל שכן זה, ועוד דהא איתמר בפרק קמא דכתובות (ז' א') שאין מתוך אלא בהנאה השוה לכל נפש והרי אין כאן הנאת נפש...

ר"מ המאירי בספרו מגן אבות מנהג על מנהג מקומות לטפל בנפטר ביום טוב:

...מכל מקום איני אלא כמחזיק בדברי הרבנים הגדולים שהיו בינותינו, ונהגו מעולם כמנהג זה, ושליחותא דידהו קא עבידנא, ומטיבותא דידהו אמינא מילתא... והרי לבית הלל כל צורך מצוה

ספר כלבו סימן נח

חידושי הרשב"א שבת קלט ב

רבינו ירוחם - תולדות אדם וחוה נתיב ד חלק א דף כח טור ד

ספר מגן אבות (למאירי) ענין ו

מתוך מלאכת אכילה בצורך כל נפש הותרה נמי כל מלאכת הנאה בצורך כל נפש, וה"ה לכל מה שמשתמש בו אדם ביומו, דהא ס"ת לקרות בו לאו משום הנאה הוא אלא שתשמיש הרגיל ליומו מותר לו.

ד. ולא דמי למילה שלא בזמנה דמצוה גרידא היא ולא מתנהי בעשייתה כלל מחמת גופה.

ה. ומיהו מילה בזמנה צורך היום מיקרי ומש"ה מוציאין קטן כשם שמשלחים כלי להשתמש בו בי"ט. ו. וכן לולב לצאת בו, דאי לא תימא הכי הויא לה הוצאה מכשירי מצוה ומכשירי מצוה אינן דוחין י"ט.

ז. ההיא דאמרינן בפ"ק דביצה השוחט עולת נדבה בי"ט ... ההיא נמי צורך היום הוא שלא יהא שולחן מלא ושולחן רבך ריקם,

ח. ולי נראה דהתם מתוך שהותרה לצורך גבוה בעולת ראייה ובשלמי חגיגה דאינון צורך היום לגבוה הותרה נמי שלא לצורך דגבוה דהיינו עולת נדבה דהיא כהנאה להדיט. ומיהו אפי' לב"ה אסור¹⁹ אלא שאין לוקין עליו.

ט. ...הא דאמרינן בפ"ק דפסחים (ה' ב') גבי ביעור חמץ של שריפה וש"מ לא אמרינן מתוך שהותרה הבערה לצורך הותרה נמי שלא לצורך... כל חובת היום כדבר שהוא צורך היום הוא אלא שאינו לאכילה דומיא דאוכל נפש שהוא צורך וחובה ליום ולא מיחייב בי"ט אלא בדבר שהוא צורך מחר כגון אופה מי"ט לחול ומילה שלא בזמנה.

י. וקשיא מההיא דתנן (ביצה י"ב א') המבשל גיד הנשה בי"ט ואכלו לוקה ולא לקי משום מבשל בי"ט משום דאמרינן מתוך וכו' ואע"פ שאינו צורך היום כלל ואיסורא נמי איכא, ואיכא למימר שאני התם שראוי הוא לאכילה והרי הנה ממנו בי"ט ואכלו ואע"פ שהוא אסור אמרינן ביה מתוך אבל לא בשאר דברים שאינן צריכים.

עד כאן, מתנהל הרמב"ן בעקבות הדוגמאות שבגמרא ומתריך כל אחת מהן, חלקן בשופי וחלקן בדוחק. עתה הוא פונה לסכם את העקרונות:

נמצאת אומר כמה מחלוקות בדבר, א. הוצאה שהיא לצורך היום ולהנאת אדם כגון טלטול האיסטניסים והקטנים מותר.

אבל בכסא אסור מפני שנראה כרוצה להוליכו למקום רחוק, ואם היו רבים צריכים לו מותר.²⁰

¹⁹ חידושו של הרמב"ן שרב יצחק בר אבדימי לא התיר שחיטת עולת נדבה אלא רק פטר ממלקות! אמנם לכאורה כך הסברה הפשוטה, שאם לא כן, מדוע לא התירו לכתחילה שחיטת עולת נדבה ביום טוב. אולם הדבר אינו מובן מאליו מן הדיון בסוגייתנו.

²⁰ האיסור בכסא וההיתר של רבים צריכים לו אינו בדיון 'מתוך' אלא 'מפני שנראה' ודומה להלכת הסולם והשוברך.

מלאכה שלא הותרה 'מתוך', או גם לשאר העיסוקים במת. מסתימת לשון הגמרא משמע שכל העיסוקים במת, אפילו אינם מלאכה, אסורים לישראל. שיטת רבנו תם לאסור הכל מפני החשש שיבואו לעשות גם מלאכות אסורות. אולם יש ראשונים שאסרו לא מפני חשש, כי אם מעיקר הדין, מכיון שהוצאת המת אינה 'צורך' לנפש חיה. אחרים סבורים שמניעת סרחונו של המת היא מצרכי החי, ואילו שיטת חכמי פרובנס מוסברת בכך שיש בקבורת המת מקצת צורך מצוה ולכן היא עצמה אמורה להיות מותרת בכל המלאכות שהותרו 'מתוך'.

כ. סוגים שונים של 'צורך'

הקושי להגדיר באופן חד-משמעי מה נחשב 'צורך' במידה מספקת כדי להתירו על ידי 'מתוך' ומה לא, נובע לא רק מחסרון ההגדרה בסוגיה, אלא גם מן הפרטים הרבים של הלכות במסכתות סדר מועד, שמתירים או אוסרים מעשים בשבת, שעשויים היו להכלל ב'מתוך', מבלי שניתן להצביע על קו שיטתי המבחין ביניהם. לא זו בלבד שהגמרא אינה משתמשת בנימוק של 'מתוך' להתיר חלק מן המקרים, גם במקומות שבהם יש היתר, לא נאמר במפורש שההיתר הוא משום מתוך. אפשר להדגים את הבעייתיות של הדבר מתוך דיונו של הרמב"ן בנושא. כפי שראינו לעיל, הרמב"ן חלק על הקביעה המצמצמת של הר"ח, שרק במקרה של מצוה ממש התירו 'מתוך'. כפי שיוסבר, הוא גם מבחין בין שתי רמות של היתר 'מתוך'. היתר גמור במקרה של צורך מספק, והיתר שפוטר ממלקות אך אסור לכתחילה, במקרה של צורך שאינו מספיק. מעבר לכך יש גם איסור מדאורייתא שלוקין עליו במלאכה שאין בה צורך כלל. בדיון שלפנינו שני שלבים, תחילה הוא סוקר את המקורות ומציע בכל אחד מהם הסבר מדוע הוא נכלל ב'מתוך' או מדוע לא נכלל, ולאחר מכן, מגבש מערכת כללים של 'מתוך' – לצורך, להקלת הקריאה סימנו באותיות את סעיפי הדיון והודגשו המילים המתייחסות להגדרת הצורך:

א. והא דאמרינן בפ"ק דביצה (י"ב א') ... היינו אבנים לבנין שלא לצורך היום כלל דבהא לא אמרינן מתוך ומילקא נמי לקי בכל כה"ג.

ב. בפ' במה מדליקין (כ"ד ב') נמי אמרינן אין שורפין קדשים בי"ט דלא אתי עשה ודחי ל"ת ועשה די"ט ואמאי, לימא 'מתוך'? אלא ש"מ שלא לכל דבר אמרו ב"ה מתוך אלא לדבר מצוה וצורך היום.

ג. בפ"ק דכתובות (ז' א') ... משמע מינה שאין אומרים מתוך אלא בדבר השוה לכל נפש, כלומר

עלה מצוה היא, ומקשה דילמא בעירוב והוצאה פליגי, ולבסוף מסיק דבמתוך שהותרה >וכו' פליגי. והכי הילכתא דכל היכא דמפיק לצורך אוכל נפש לכולי עלמא שרי, שלא לצורך אוכל נפש ושלא לצורך מצוה לכולי עלמא אסור ודמי להוציא אבנים [דלדברי הכל] אסור, ואם לצורך מצוה הוא לבית שמאי אסור ולבית הלל שרי.

ונראה דאפילו להחזירו לבית (שמאי) שרי. ואף על גב דעולא לא חשיב לה בכלל שלשה דברים שהתירו סופן משום תחלתן, משום דלא מתניא במתניתא בהדיא.

מיהו נראה דעולת נדבה נהי דלא לקי מיהו כיון דמצי למידחי עד בתר יום טוב איסורא מיהו איכא, והכי משמע לקמן בפרק שני הלכה בית שמאי אומרים מביאין שלמים וכו' וכן בפרק קמא [דחגיגה] הלכה עולות (ושלמים) במועד באות. אבל שלמים שיש בהם אוכל נפש אפילו שאינו של היום מקריבין למאן דאמר נדרים ונדבות קריבין ביום טוב. וגרסינן בירושלמי אין מוציאין את הקטן ובית הלל וכו' הא גדול אסור רבי שמואל ברבי יוסי בר בון אפילו גדול מותר [וליידיא מילה] תנן קטן להודיעך כחן דבית שמאי עד היכן מחמירין.

ונראה לי כגון שרבים צריכין לו שאז מותר, כדאמרינן בפרק אין צדין, ובהא דשרי רב נחמן לאפוקי לילתא וכו', שהיו צריכין לה לשום חולה [1] לחיה [2] אשה מעונגת היתה ולא אפשר לה בענין אחר.

והא דגרסינן בפירקין רב ששת שרי להו לרבנן לשדורי תפילין ביום טוב ותו דגרסינן משלחין כלים בין תפורין וכו' פירש רבינו שב"ט **שדרך מלבוש היו משלחים ושרי ואף על גב שאינו צריך להם ביום טוב**.

וגרסינן תו בירושלמי תני ולא את המפתח ובית הלל מתירין אמר רבי יצחק הדא דאת אמר במפתח של אוכלין אבל במפתח של כלים לא בדא. ומקשינן והא רבי אבהו יתיב ומפתחא דפלטין בידיה פלפלין הוה ליה בגוה, ומפתח של כלים לאו צורך מצוה הוא.

ואפילו צורך מצוה שאינה של יום זה ביום זה אסור, כגון סכין של מילה ואין צריך למול היום ואם אינו סוגר אותו נפגם ולמחר תדחה המצוה.

אבל אם יש בו ספרים שצריך היום לדרוש ולקרות בהם מותר וכל שכן שמותר לישא מחזורים לבית הכנסת.

ונראה לי דהוא הדין לחזור, כדפרישת לעיל. ומפתחות של כסף שהם לתכשיט מותר ולא חיישינן דילמא שליף ומיחזי דדואג פן יאבד וצריך לקלקל הדלת. וכן בשבת שרי.

ב. וכן הוצאת כלים הצריכין לו לצורך היום מותרת, והוצאת כלים שאינן צריכין לו כגון מפתח אסור כדאמרינן בירושלמי...

ההבחנה הזאת קשה מפני שיש במשנה ובגמרא כמה וכמה היתרים להוצאת דברים ושילוחם ביום טוב, אף על פי שאינם נראים צורך יום טוב יותר מן המפתח, ועל כן נדרש הרמב"ן לנמק בכל אחד מהם איזה צורך נמצא בו:

ואע"פ שמשלחין תפלין בי"ט מפני שאפשר שיהיו צריכין היום לאותו שנשתלחו לו להתלמד בהלכות עשייתן והו"ל כס"ת.

וכל המשתלחין בי"ט כלים תפורין ושרינן תפורין משום דחזו לבו ביום ושמא יצטרך להם הוא.

ג. והוצאת לולב וס"ת עצמו כיון שהוא מצוה וצורך היום דבעינן לה' ולכם מותרת.

גם בהיתר של מצוה יש קושי, מדין שחיסת עולת נדבה, שלדעת הרמב"ן לא הותרה לכתחילה:

אבל שחיסת עולה נדבה אע"פ שהיא מצוה אסורה, ומיהו אין לוקין עליה דאמרינן מתוך.

ד. אבל הוצאת אבנים לבנין לוקה, וכן אופה מי"ט לחול אלא דקיי"ל כרבה דאמר הואיל.

ה. וכן בזרע וכיוצא בהן מוחק וכותב ממלאכות שאינן נעשות לאוכל נפש אין צריך לומר דלוקה עליהן.

ו. וכן בדבר שאינו נהנה בגופה של מלאכה אלא שהוא נעשה מכשירין לדבר הצריך לא אמרינן ביה מתוך כדאמרינן במכבה את הנר מפני דבר אחר בפ"ב דביצה (כ"ב א') וכן מכשירי מילה בזמנה ולולב ושופר כולן אסורין ולא אמרינן בהו מתוך.

אבל גם בדין מכשירין יש לחלק בין מכשירים של מצוה שלא הותרו מדין 'מתוך' לבין מכשירי אוכל נפש שאפשר לראותם כ'אוכל נפש' עצמו:

וקשה לי דהא גבי שבת קרינן הוצאת קטן למולו מכשירי מילה וא"כ בי"ט ליתסרו. ועוד מוליקין בהמה אצל טבח ליתסר ואנן אפי' לב"ש קאמרינן דמותר מן התורה בפ"ק דביצה (י"א א').

ולא קשיא דגבי אוכל נפש הולכת הדבר הנאכל אוכל נפש עצמו הוא דכתיב אשר יאכל לכל נפש יעשה לכם.

גם לשיטת הר"ח החולק על הרמב"ן וסובר שהתירו רק לצורך מצוה, אין קו אחד שמתאים לכל המקורות. כך עולה מדיונו של הראב"ה שסבר כדעת הר"ח:

אין מוציאין לא את הקטן ולא את הלולב ולא ספר תורה לרשות הרבים ובית הלל מתירין. פירש רבינו חננאל נקטינן קטן למולו לולב למצותו ספר תורה לקרות בו, וכן השוחט עולת נדבה דמייתי

ראב"ה ח"ג -
הלכות יום טוב
סימן תשלח

כאילו הוא חול גמור ורבנן הוא דגזור כל מידי שאינו צורך כלל להם כגון אבנים וכיוצא בהן...
לשיטה זו, יש לפרש 'הותרה נמי שלא לצורך' – כפשוטו, גם שלא לצורך כלל. וכל מה שנאמר בו שאסור במלאכות אלו, אינו נובע כך שהמלאכה הותרה רק לצורך, אלא מאיסור דרבנן.
כנגד שיטה זו עומדת שיטת התוספות:

דוקא בהוצאה שיש בה צורך יו"ט קצת אמרינן מתוך שהותרה לצורך יו"ט דכל אוכל נפש מותר הותרה נמי שלא לצורך אוכל נפש הואיל ואיכא צורך מקצת שיש צורך יו"ט. אבל שלא לצורך יו"ט כלל ודאי דאסור מן התורה, כגון אופה מיו"ט לחול ומוציא אבנים דליכא לא צורך נפש ולא שמחת יו"ט חייב מדאורייתא. וכי פליגי ב"ש וב"ה בדברים שאינן לצורך אוכל נפש ואיכא בהן צורך יו"ט קצת כגון קטן למולו דהמצוה נקראת צורך יום טוב ולולב לצאת בו וס"ת לקרות בו וכן פי' רבינו חננאל.

בהמשך דבריהם חולקים התוספות על הר"ח בענין הצורך במצוה דווקא, אולם אינם חולקים על העקרון, שהיתר 'מתוך' ממקורו דאורייתא הוא היתר רק למה שיש בו צורך ביום טוב:

אבל ליתא פירושן דלאו דוקא קטן למולו דה"ה שלא למולו דשרי גם טיול דהא אשכחן נמי דמשחקין בכדור שקורין פלוט"א בלע"ז ביו"ט ברה"ר אע"ג דליכא אלא טיול. וא"ת השוחט עולה מה צורך יש לו בה יש לומר דהכא נמי איכא שמחת יו"ט שלא היא שלחנך מלא ושלחן רבך ריקן כדמוכח לקמן (דף כ:).

נראה שהמחלוקת העקרונית בין שתי הגישות היא בהבנת מקור ההיתר. רש"י סבר, שמה שהתירה התורה ב'אך אשר יאכל לכל נפש' הוא מלאכות. וכך יש לקרוא את הפסוק ודרשתו: אך כל מלאכה הנחוצה לשם הכנת אוכל נפש, מותרת ביום טוב. כלומר, מותרת לגמרי, גם שלא לצורך נפש. כשם שסברו לדייק בגמרא שמלאכת הוצאה או מלאכת הבערה אינן אסורות כלל ביום טוב, מן הדייק 'ביום השבת', כך סבר רש"י שההיתר הוא על כלל המלאכה. ולכן הותרה שלא לצורך – מובנו שהותרה לגמרי.

שיטת התוספות היא, שהיתר 'מתוך' נלמד מן המלים 'אך אשר יאכל לכל נפש', כפי שהתבאר לעיל בדברי היראים והדומים לו. כלומר, המושג 'יאכל לכל נפש' הורחב לצרכים שונים, בכלל זה דברים שאינם אכילה אבל הם הנאות הגוף והנפש ביום טוב. אולם דבר שאינו נכלל בצורך 'אוכל נפש', גם לא במשמעותו הרחבה, לא הותר כלל, נותר באיסורו דאורייתא ולוקים עליו.

לכל אחד מן הפירושים הללו יש יתרונות וחסרונות בפרשנות המקרים השונים בגמרא, כפי שאפשר

ועל דרך זה צריך לפרש הא דתניא בתוספתא אמר רבן שמעון בן גמליאל מודים בית שמאי לבית הלל שמוליכין כלים מלאים לצורך וריקנים למלאותם על מה נחלקו על ריקנים שלא לצורך שבית שמאי אוסרין ובית הלל מתירין. **יוצא אדם במפתח שבאצבעו ברשות הרבים ואינו חושש. פירוש לצורך היום למלאות ולשתות היום, שלא לצורך שאין צריך אך למחר לסעודת מצוה.**

גם הראב"ה המתיר רק לצורך מצוה, נדרש להציע פתרון לאותם מקרים בגמרא שאין בהם צורך מצוה והותרו. חלק מהם, כגון שילוח תפילין ומלבושים, הסביר בלי 'מתוך' אלא כהלכה מהלכות טלטול, ששלחום דרך מלבוש. וכן הסביר גם את היתרו לטלטל תכשיטים.

בנוסף, הוא מרחיב את מושג ה'צורך' גם ל'מכשירים', כדוגמת המפתח למקום שיש בו אוכלין ומשקין. ולפריטים שיש בהם מצוה אף שאין אלו מצוות ממש כמו לולב ותינוק למולו: כדוגמת מחזוריים, הנחוצים לתפילה.

לעומת זאת, הראב"ה נצרך להסביר מדוע לא הותרה עולת נדבה אף על פי שהיא מצוה – מפני שניתן לקיימה למחר, וכך גם כלל עמה מילת תינוק שלא בזמנה.²¹

כא. דרך פעולתו של ההיתר

יש שתי גישות עיקריות בראשונים להסבר כיצד פועל ה'מתוך'. שיטת רש"י וסייעתו היא שמלאכה שהותרה לצורך אוכל נפש, כגון הוצאה ושחיטה, הבערה ובישול, מותרת לגמרי מדאורייתא, וכל מה שנאסר במלאכה זו הוא רק איסור דרבנן, משום טרחת יום טוב.²²

פי' רבינו שלמה זצ"ל אין מוציאין לא את הקטן ולא את הלולב כל מידי דלאו צורך אכילה אבל רבנן גזרי במידי דהוי טירחא דלא צריך כגון אבנים אבל קטן וס"ת דצריכי להו ביום טוב לא גזור...

וכן השיב רבינו ישעיה זצ"ל מה שכתבת אלי על הדלקת נרות בית הכנסת ב"ט כך נראה לי שאין שום איסור ונדנדוד עבירה בדבר וכל מה שפרשת יפה פרשת שכל מלאכה שהותר לצורך אוכל נפש הותרו נמי שלא לצורך אוכל נפש ומדאורייתא אע"פ שאין לו לצורך באותן המלאכות כלל הותר לו

²¹ ועי' ברינו

²² הרעיון מובא בשטמ"ק לכתובות ז א', בשם שיטה ישנה: "כלומר כל אותן מלאכות שהותרו לצורך אכילה לא היו בכלל לא תעשה והאי דכתב רחמנא אשר יאכל לכל נפש לסימנא בעלמא הוא דכתובה שכל המלאכות הצריכות לאכילה יהיו מותרות ב"ט... ועי' שם בכל הדיון המפורט בפירושי הראשונים.

תוספות ביצה
דף יב עמוד א
ד"ה ה"ג רש"י

ספר שבולי
הלקט סדר
עצרת סימן רמב

לראות מתוך הדיונים המפורטים של הראשונים בהסבר שיטותיהם.

כב. לשונם הבלתי-מדויקת של כללים

אחת התופעות המעניינות בסוגייתנו, שחייבים להצביע עליה, כי לא רק על עצמה ללמד יצאה, היא מידת אי הדיוק הלשוני בשני הכללים העקרוניים העומדים ביסוד ההלכה. הכלל הראשון והידוע מבין השנים, הוא עקרון המופיע בסתם משנה במסכת ביצה ובמסכת מגילה, וכל בר בי רב דחד יומא מכיר אותו: אין בין יום טוב לשבת אלא אוכל נפש בלבד. למעשה, הכלל הזה אינו מדויק, שהרי גם כל ה'מתוך' מותרים לדעת בית הלל. אפשר לומר שהכלל הוא רק אליבא דבית שמאי, כפי שאכן מפרש ר"א מברטנורא בפירושו למשנה: אין בין יו"ט לשבת אלא אוכל נפש בלבד - הך סתמא כב"ש דאמרי אין מוציאין לא את הקטן ולא את הלולב ולא את ספר התורה לרשות הרבים, דלא הותרה הוצאה אלא לצורך אוכל נפש. אבל אן קי"ל כב"ה דאמרי מתוך שהותרה הוצאה לצורך אוכל נפש הותרה נמי שלא לצורך... אלא שממה נפשך קשה. גם לומר כדברי הרע"ב שהכלל הזה המופיע בסתם המשניות, ורגיל בפי כל - הוא רק אליבא דבית שמאי, אינו דבר פשוט. נראה, שעדיף לומר שהכלל הוא אליבא דכולי עלמא, אלא שיש לפרשו בהרחבה - אין בין שבת ליום טוב אלא אוכל נפש בלבד, בהגדרתו הרחבה: אוכל נפש, וכל מה שנכלל בזה. אם כדעת התוספות, 'אוכל נפש' כולל כל דבר שהוא 'צורך לנפש' ביום טוב, ואם כרש"י - 'אוכל נפש' משמעו שכל מלאכה שנצרכה להכנת אוכל נפש, הותרה באופן כללי. דהיינו, הכלל מצביע על שורש ההבחנה בין שבת ליום טוב, אך לא על פרטי דיני ההבחנה.

התופעה השנייה הבולטת בסוגייתנו מבחינת אי-הדיוק של ניסוח הכללים, עליה עמדנו לכל אורך השעור, היא שהכלל היסודי 'הותרה נמי שלא לצורך' אינו מדויק כלל, שהרי כל דיוננו נשען על ההנחה המקובלת על כל הראשונים, ש'לא לצורך' אין מובנו 'שלא לצורך' לגמרי, אלא בצמצום - 'לא לצורך אוכל נפש בלבד'. ואילו מה שבאמת 'לא לצורך' - לא הותר. אמנם, לדעת רש"י הבעיה קלה יותר, מכיון שמדאורייתא באמת הותר נמי שלא לצורך כלל. אלא שגם לדבריו, ההיתר 'שלא לצורך' מוגבל על ידי איסור דרבנן של טרחת יום טוב.

ר' עובדיה
מברטנורא
מסכת ביצה
פרק ה משנה ב

כג. הוקלש האיסור

בין שתי השיטות שהוצגו לעיל, בדבר אופיו של היתר 'מתוך' קיימת שיטת ביניים של הרי"ד, שנראית גמישה יותר ונוחה יותר לשימוש בהסבר המגוון של הפרטים לאסור ולהיתר במלאכות יום טוב שיש מקום להחזיר מדין 'מתוך'.²³

ומאי דכתב מר הפלא ופלא מה סברא לומר מתוך שהותרה הבערה לצורך הותרה שלא לצורך. מאין יסוד ומאין רגלים למילתא בלא טעמא.

הצעת השאלה של הרי"ד מסכמת יפה את הקושי - הטעם של היתר מתוך לא ברור, וממילא לא ברורים גם פרטי ההלכות. החומרה שבה מוצג חוסר הטעם של 'מתוך' ברורה.

נראה לי לפרש בשני עינינין... שלכתחלה אסור אבל אם עשה אינו לוקה ... ותרזיהו משום האי טעמא דהואיל והותרה לצורך, הותרה שלא לצורך, כדאמר בפרק ביצה ... וכך נראה לי ליתן טעם בדבר מתוך שהותרה לצורך והוקלש איסור זה, הוקלש נמי דאפילו שלא לצורך אין לוקין עליו. ודומה למאי דאמרין ... הואיל ומיקלעי ליה אורחין חזיא ליה השתא נמי חזיא ליה, אלמא הואיל והוקלש האיסור היכא דאית ליה אורחין הוקלש היכא דלית ליה אורחין ...

ונראה לי שזהו טעם הדבר לא מתוך שהותר זה הותר זה, אלא כלומר כמו שהותר זה הותר זה וטעם הדבר הוא כר' יהודה דדריש לכם לכל שצורכיכם ומתיר גם מכשירי אוכל נפש כדאמרין בפרק אין צדין (ביצה כח, ב) ומשום טעם זה היה מתיר ר' יהודה כל צרכי גופו של אדם כגון לכבות את הנר מפני דבר אחר, ולכבות את הבקעת לא בשביל לחוס עליה אלא כדי שלא הבית והקדירה, ולכבות את הדליקה משום איבוד ממון, ולהכחיל עין ביום טוב אפילו היכא דליכא סכנא כסוף אוכלא ולפצוחי עינא כדאמרין בפרק יום טוב (שם כב, א). דבכולהו שרי ר' יהודה משום דקסבר לכם לכל שצורכיכם, ובפרק אין צדין (שם כח, א) פסקי רב חסדא ורבא הלכה כר' יהודה, ומטעם זה אנו מתירין כל המלאכות שלא לצורך אוכל נפש אך אם הם לצורך גופו.

יש בדברי הרי"ד שני הסברים. הראשון מחודש ואילו השני דומה למצוי בשאר הראשונים. ההסבר השני הוא ש'אוכל נפש' ... יעשה לכם' מתפרש באופן מורחב. וכל צרכי האדם נכללים בהיתר 'אוכל נפש'.

²³ התשובה נמצאת בשו"ת הרי"ד סי' פב, במהדורת שו"ת הרי"ד היא מתוקנת גם על פי גירסתה המובאת באור זרוע חלק א', שו"ת סימן תשנ"ד.

היה מקום לומר שההיתר ישתנה מאדם לאדם, בהתאם לצרכי היום-טוב שלו, אולם דבר זה אינו אפשרי, לכל הדעות. מכיון שאז 'נתת דבריך לשעורין' ונתת תורת יום טוב של כל אחד ואחד בידו. יש לקבוע הלכה אחידה לכל, ולכן ריבוי הדעות לא הפך לחופש אישי אלא למחלוקות בהלכה ולכל היותר – מנהגים שונים במקומות שונים, על פי פסיקת מרי דאתרי. המקור המעיד על המגמה להאחיד את אופיו של היתר 'מתוך' הוא העקרון של 'שווה לכל נפש'. לא ניתן להתיר על ידי 'מתוך' כל עונג וצורך של כל אדם, אלא רק דברים שמידת הצורך בהם מובנת וקיימת לרבים. אמנם, דבר זה עצמו יכול להשתנות עם חלופי המקומות והזמנים.²⁵

הנימוק הראשון של הרי"ד, משמש כנימוק משותף גם לדין 'הואיל' וגם לדין 'מתוך'.²⁴ ועניינו – 'הוקלש האיסור'. משתמע מדברי הרי"ד, שהיתר אוכל נפש מחליש את תוקף איסור המלאכה ביום טוב, באופן כללי, אבל אין הוא מכיל שעור מדויק עד כמה 'נחלשה' המלאכה ומה הותר בעקבות 'החלשה' זו.

נראה, שכשם שאומרים בהלכות חול-המועד שהתורה הותירה לחכמים לקבוע מהן המלאכות המותרות והאסורות במועד. כך גם ביום טוב עצמו, השאלה מה להתיר ומה יישאר באיסורו בכל מלאכה ומלאכה אינה מוכתבת בדיוקנות על ידי דרשת הכתוב. הקביעה שמה שנחשב ל'צורך' יהיה מותר, גם היא אינה מדויקת, מכיון שכפי שראינו, אפשר להבין באופנים שונים מה נחשב ל'צורך' הראוי ליום טוב. מקור החילוקים והמחלוקות, גם בגמרא וגם בראשונים, הוא מכך שיש גישות שונות להבנת מה נחשב לצורך יום טוב, והדבר קשור בהבנת אופיו של היום טוב בכלל. אפשר להרחיק לכת על בסיס דבריו של הרי"ד שנשען על ה'לכם' ולומר שלפי רבי יהושע, היות ויום טוב הוא לא רק לה' אלא גם 'לכם', אזי כל צרכי הנאותיו של האדם יכללו ב'לכם'. אפשר להתמקד כדעת רבי אליעזר על ה'לה' ולצמצם מאד – כדעת הר"ח והסוברים כמותו, שרק מה שהוא צורך מצוה ממש כלול בהיתר הזה. לפיכך מובן יפה, שמחלוקות הפוסקים בדין 'מתוך', נובעות מהבדלים בהבנת 'צורך יום טוב' והמחלוקות ב'צורך יום טוב' נובעות ממחלוקות באופיו של יום טוב, מצד אחד, ובצרכיו של האדם, מצד שני.

כך מובן, מדוע יהיו מי שיסברו שהטיפול במת הוא חלק מצרכי יום טוב, גם מפני המניעה של בזיון המת וגם מפני הצער של הקרובים שאין דעתם סובלת שהמת שלהם מסור בידי עממים. וכנגדם מי שיאמרו שכל התעסקות במת סותרת מהותית את אופיה של שמחת יום טוב ואין כל הצדקה להתירה.

יהיה מי שיסבור שנשיאת גדול בכסא היא נחת לו ועונג יום טוב עבורו, ולכן מותרת נשיאתה של ילתא, וגם אחרים כמותה, שהרי כל ישראל בני מלכים. ויהיה מי שיסבור שזו טירחא יתירה ומיותרת, ויתירה רק לחכם שהרבים צריכים לו ולתורתו, והוא בבחינת ספר תורה.

²⁵ שתי דוגמאות לכך מהפסיקה החדשה: עישון היה נחשב שווה לכל נפש ומאז שהתפשט המוסכמה הרפואית שהוא מסוכן לבריאות, רבו הפוסקים האוסרים עישון ביום טוב בטענה שהוא 'אינו שווה לכל נפש'. (אם כי ודאי אין לוקין עליו, דלא יהיה אלא כבישול נבלה ביום טוב). כנגד זה, רבו הפוסקים המתירים בזמננו רחיצה בחמין ביום טוב, בודאי כשיש רציפות של שני ימים טובים הסמוכים לשבת, כי כיום רחיצה יום יומית של כל הגוף היא דבר שווה לכל נפש, והמנעות ממנו יכולה להחשב כעניו וביטול שמחת יום טוב.

²⁴ הגם שלדבריו רבה הסובר 'הואיל' אינו סובר 'מתוך'. לביאור היחס בין 'הואיל' ל'מתוך' בפירוט, ע"י בתשובה במקורה.